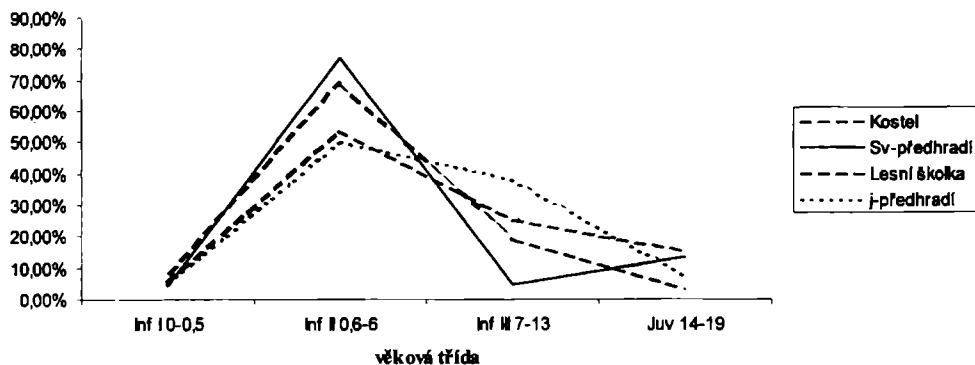

ANTROPOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA STAROSLOVANSKÉHO OBYVATELSTVA HRADIŠTĚ POHANSKO U BŘECLAVI

Antropologický rozbor kosterního materiálu z Pohanska u Břeclavi vyzvednutého v období 1959–1984 byl proveden na Katedře antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně v letech 1994–1997. Jednalo se o antropologický rozbor kostrových hrobů z pohřebiště okolo kostela, jižního předhradí, lesní školky a severovýchodního předhradí. Zmíněná pohřebiště byla studována z hlediska paleodemografického a antropometrického se zaměřením na studium složení obyvatelstva hradiště a jeho fyzického charakteru.

Věková struktura

Jak již před námi poukázali jiní autoři (např. STLOUKAL 1964; 1967; 1969; 1975; 1981; 1987; STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985; HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966; HANÁKOVÁ 1969 a mnoho dalších), dětská úmrtnost byla na staroslovanských pohřebištích velká, přitom nejohroženější byly děti ve věku od 6 měsíců do 6 let. Ani Pohansko nebylo v tomto směru výjimkou. Na všech jeho pohřebištích převažovaly dětské hroby. Tak na jižním předhradí umřelo ve věku 0,6–6 let 50 % dětí, v lesní školce 53,8 % dětí, na pohřebišti okolo kostela 68,9 % dětí a na severovýchodním předhradí dokonce 77,3 % dětí (Graf 1).

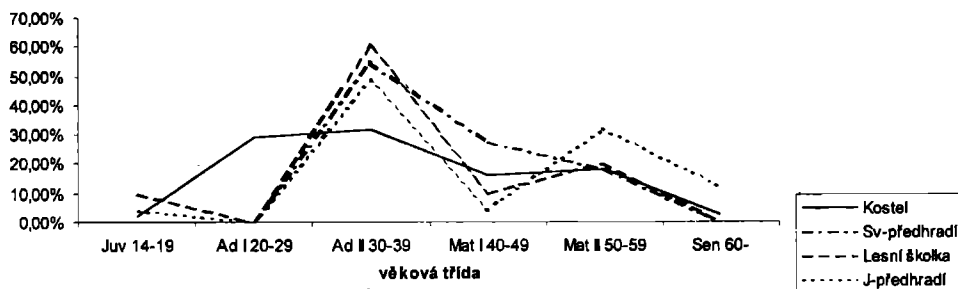
Graf 1: Věková struktura dětí na pohřebištích na Pohansku.

Zkoumáme-li podrobněji dětskou úmrtnost v jednotlivých letech, vidíme, že na pohřebišti okolo kostela zemřelo nejvíce dětí mezi 3. a 4. rokem (26,9 %), následovali novorozenci a kojenci (od 0 roku do 0,5 roku) – 14,4 %. Obdobně tomu bylo též na severovýchodním předhradí, kde v rozmezí 3 až 4 let zemřelo dokonce 36,4 % dětí. Na pohřebišti lesní školka pozorujeme snížení věkové hranice; na tomto pohřebišti zemřelo nejvíce tříletých dětí (20,5 %),

sledováni novorozenci a kojenci do 6 měsíců (18 %). Na jižním předhradí měla úmrtnostní křivka poněkud odlišný tvar: přibylo v ní více úmrtí ve věku 7 let (10,6 %). Obdobnou situaci pozoroval M. STLOUKAL (1969) na pohřebišti Mikulčice-Valy III, avšak u osmiletých dětí.

Typickým úkazem na staroslovanských pohřebištech je malý počet pohřbených novorozenců a dětí do jednoho roku. O této situaci se zmiňuje M. STLOUKAL (1976), který pozoroval na pohřebištech v Mikulčicích-Valech pouze 6 % úmrtnost do jednoho roku, přičemž kojenecká úmrtnost byla v minulosti mnohem vyšší (v minulém století dosahovala téměř 30 % (STLOUKAL 1976)). Tuto situaci M. STLOUKAL (1976) vysvětluje zákazem pohřbívání nepokřtěných dětí na kostelních pohřebištech a dokládá ji nálezem dětských koster mimo pohřebiště na libickém hradišti. Též nevylučuje možnost zabíjení neduživých dětí, zejména děvčátek. Jedinou výjimku mezi slovanskými lokalitami tvoří právě zmíněné libické hradiště, kde H. HANÁKOVÁ (1969) našla 78 skeletů patřících dětem mladším jednoho roku. Na pohřebištech Pohanska bylo pohřbeno též poměrně málo kojenců a novorozenců. Na pohřebišti okolo kostela 14 (3,6 % z celkového objemu pohřbených), na jižním předhradí 3 (2,1 %), na severovýchodním předhradí 1 (2,5 %) a v lesní školce 2 (3,1 %)). Srovnáme-li kojeneckou úmrtnost na Pohansku s dnešní kojeneckou úmrtností – v naší republice zemřelo v roce 1995 do jednoho roku 0,77 % dětí (ALEŠ 1996), pak byla velmi nízká. Protože pohřebiště v lesní školce a pohřebiště na předhradích nemají charakter ucelených pohřebišť, domníváme se, že na těchto pohřebištech mohly křehké dětské kostry, pohřbené mezi objekty sídliště, snadno padnout za oběť různým úpravám terénu; v každém ohledu jich bylo nalezeno mnohem méně než na pohřebišti okolo kostela. Počet dětí do jednoho roku z pohřebišť okolo kostela odpovídá přibližně jiným staroslovanským pohřebišťům, jako jsou např. Mikulčice-Valy I – IV (STLOUKAL 1964; 1967; 1969), Josefov (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966), Mikulčice – XI. kostel (STLOUKAL 1981), Mikulčice-Klášteřísko (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985) a Holubice (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1986).

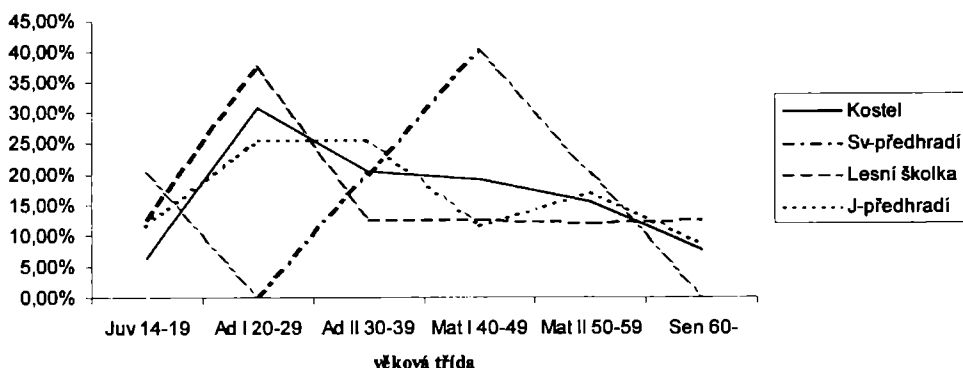
Na všech pohřebištech Pohanska Holubice umírali muži nejvíce mezi 30.–39. rokem (adultus II), následovali muži mezi 50.–59. rokem (maturus II). Jak vidíme na grafu 2, křivky úmrtnosti mužů na obou předhradích a v lesní školce jsou téměř totožné.

Graf 2: Věková struktura mužů z pohřebišť Pohanska.

Odlišuje se pouze úmrtnostní křivka pohřebiště okolo kostela, kde sice nejvíce mužů zemřelo též mezi 30.–39. rokem (31,8 %), ale přibližně stejný počet úmrtí (29,2 %) jsme zachytili ve věkové skupině 20 až 29 let. Dosud nedovedeme vysvětlit, proč muži pohřbení kolem kostela umírali mladší, jev typický spíše pro ženy vystavené riziku porodu a následných infekcí. Na zbývajících pohřebištech byla věková struktura mužů též mírně posunuta k niž-

ší věkové hranici, než je obvyklé u staroslovanských populací, kde se největší úmrtnost mužů pohybovala v kategorii matusus I mezi 40–49 roky (např. Mikulčice Valy I – IV (STLOUKAL 1964; 1967; 1969), Mikulčice-Klášteřísko (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985), Mikulčice XI. kostel (STLOUKAL 1981), Libice (HANÁKOVÁ 1969), Josefov (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966)).

Graf 3: Věková struktura žen z pohřebišť Pohanska.

Úmrtnostní křivky žen jsou na jednotlivých pohřebišťích Pohanska naprosto odlišné (graf 3). Na pohřebišti okolo kostela umíralo nejvíce žen ve věku 20–29 let (adultus I) (30,8 %), dále křivka plynule klesala až k 60 letům. Na jižním předhradí zemřel stejný počet žen ve fázi adultus I a adultus II (25,7 %), tzn. mezi 20.–29. rokem a 30.–39. rokem, na to následoval prudký pokles a nový vrchol nastal mezi 50.–59. rokem (17,1 %). Úmrtnostní křivka žen z lesní školky nabyla prudkého maxima mezi 20.–29. rokem (37,5 %) dále křivka pokračovala jako přímka naprosto bez výkyvů; ve vyšších věkových třídách totiž zemřel stejný počet žen (12,5 %). Úmrtnostní křivka žen ze severovýchodního předhradí dosahovala jediného maxima mezi 40.–49. rokem života, kdy zemřelo nejvíce žen (40 %). Na tomto pohřebišti chybí ženy ve věkových kategoriích adultus I a senilis zřejmě proto, že zkoumaný vzorek je malý. Podíváme-li se na jiná staroslovanská pohřebišťe, pozorujeme největší úmrtnost žen v kategoriích adultus II: Mikulčice-Valy I (STLOUKAL 1964), Mikulčice-Valy III (STLOUKAL 1969), Mikulčice-Klášteřísko (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985) a matusus I (Mikulčice-Valy II (STLOUKAL 1967), Mikulčice XI. kostel (STLOUKAL 1981), Mikulčice-Valy IV (STLOUKAL 1964) a Josefov (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966)), tj. mezi 30.–50. rokem. Tyto údaje ukazují výrazný posun na pohřebišti okolo kostela a v lesní školce ke kategorii adultus I. Úmrtnost žen z obou předhradí na Pohansku přibližně odpovídá úmrtnosti žen z výše zmíněných staroslovanských pohřebišť.

Ve srovnání s jinými staroslovanskými lokalitami, např. Mikulčicemi-Valy I – 31,3 let (Stloukal 1964), Valy II – 27,9 let (Stloukal 1967), Valy III – 24,2 let (STLOUKAL 1969), Valy VI – 23,5 let (STLOUKAL 1964), Mikulčicemi-Klášteřskem – 24,9 let (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985), Mikulčicemi XI. kostelem – 23,5 let (STLOUKAL 1981), Josefovem – 21,9 let (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966) a Libicí – 19,9 let (HANÁKOVÁ 1969), průměrný věk mužů, žen a dětí z pohřebišť na Pohansku byl poměrně nízký; nejnížší byl na pohřebišti lesní školka – 19 let, následovalo severovýchodní předhradí – 21 let a konečně jižní předhradí – 23 let a pohřebišťe okolo kostela – 24 let (tab. 1). Průměrný věk celé populace byl snižován velkou dětskou úmrtností, a to zejména v raném dětství od 0 do 6. roku ži-

vota. Nejmarkantnější je tento jev na pohřebišti lesní školka, kde z celkového počtu pohřbených bylo více než 60 % dětí, podobná situace je na severovýchodním předhradí, kde děti tvořily 56,5 %. Na dalších dvou pohřebištích se procentuální podíl dětských koster pohyboval nad hranicí 40 %.

pohřebiště	muži	ženy	děti	celkem
pohřebiště okolo kostela	38	38	5	24
severovýchodní předhradí	41	39	5	21
lesní školka	38	36	6	19
jižní předhradí	43	38	6	23

Tab. 1: Průměrný věk mužů, žen a dětí na pohřebištích Pohanska (v letech).

Průměrný věk mužů a žen

Muži žili v průměru o 2–5 let déle než ženy (tab. 1). Pouze na pohřebišti okolo kostela žili muži a ženy v průměru 38 let, a to proto, že každý třetí muž (29,2 %) zemřel ve třetím deceniu, jak jsme již poznamenali dříve. Stejného průměrného věku se dožili muži v lesní školce, kde zcela chybí muži z kategorie senilis. Na severovýchodním předhradí stoupl průměrný věk mužů na 41 let, na jižním předhradí dosáhl nejvyšší hodnoty na Pohansku vůbec: 43 let. V porovnání s jinými staroslovanskými lokalitami, např. Mikulčicemi-Valy I: 49,6 roku (STLOUKAL 1964), Mikulčicemi-Valy II: 44,7 roku (STLOUKAL 1967), Mikulčicemi-Valy III: 44,1 roku (STLOUKAL 1969), Mikulčicemi-Valy IV: 46 let (STLOUKAL 1964), Mikulčicemi-Klášteřskem: 41,3 roku (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985), Libicí: 44,8 roku (HANÁKOVÁ 1969), Josefovem: 46,2 roku (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966), se dožili muži z Pohanska, především z pohřebiště okolo kostela a lesní školky, v průměru nižšího věku.

Průměrný věk žen se na pohřebištích Pohanska pohyboval přibližně v hranicích průměrného věku žen zjištěného na jiných staroslovanských lokalitách, např. Mikulčicích-Valech I: 41,2 roku (STLOUKAL 1964), Mikulčicích-Valech II: 41,6 roku (STLOUKAL 1967), Mikulčicích-Valech III: 37,1 roku (STLOUKAL 1969), Mikulčicích-Valech IV: 41,3 roku (STLOUKAL 1964), Mikulčicích-Klášteřsku: 39,6 roku (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985), Libicí: 43,8 roku (HANÁKOVÁ 1969), Josefově: 40,8 roku (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966). Nejnižšího průměrného věku dosahovaly ženy v lesní školce – 36 let, o dva roky více ženy pohřbené okolo kostela a v lesní školce (38 let) a o jeden rok pak ženy ze severovýchodního předhradí (39 let) (tab.1).

Průměrný věk dětí na Pohansku kolísá od 5 let (pohřebiště okolo kostela a severovýchodní předhradí) do 6 let (jižní předhradí a lesní školka; tab. 1). Průměrný věk dětí z pohřebišť na Pohansku je naprosto shodný s průměrným věkem dětí na staroslovanských pohřebištích, např. v Mikulčicích-Valech: II 6,2 roku (STLOUKAL 1967), Mikulčicích-Valech III: 6,4 roku (STLOUKAL 1969), Mikulčicích-Valech IV: 6 let (STLOUKAL 1981) a Josefově: 5,4 roku (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966).

Odlíšností ve věkové struktuře mužů a žen a také dětí, byť jen nepatrné, jsou dány spíše nedostatečným počtem koster na pohřebištích severovýchodní předhradí a lesní školka – než anomáliemi ve věkovém složení populace. Jižní předhradí sice můžeme počítat k poměrně velkým pohřebištím, ovšem vzhledem k velkému počtu neurčených jedinců (34) byla věková struktura dospělých i dětí touto skutečností zřejmě též poznamenána. Na pohřebišti oko-

lo kostela bychom mohli častější úmrtí mladších mužů přičítat jejich službě ve vojenské posádce velmožského dvorce, jak to naznačil B. DOSTÁL (1975) při studiu archeologického inventáře.

Porovnáme-li průměrný věk obyvatel Pohanska s průměrným věkem populací z jiných staroslovanských sídlišť, vidíme, že na Pohansku se muži dožívali výrazně nižšího věku než jinde. Pro staroslovanské muže je obvyklé, že jejich průměrný věk se blíží často 50 letům. Ženy v 9.–10. století však umíraly dříve, v průměru kolem 40 let. Ženy z Pohanska téměř přesně odpovídaly tomuto průměru. Dodejme, že věk dětské populace z Pohanska se rovněž nelišil od průměrného věku dětí z jiných staroslovanských pohřebišť.

Muži a ženy

V normálně se vyvíjející populaci dosahuje index maskulinity 910 až 950, jinými slovy ženy převažují nad muži. Třeba dodat, že tento index na žádném pohřebišti Pohanska nespadal do tohoto rozsahu. Buď byl index maskulinity extrémně posunut ve prospěch žen, anebo naopak ve prospěch mužů (tab. 2).

	muži	ženy	děti	neurčitelní	celkem	IM
pohřebiště okolo kostela	145	78	167	5	395	1859
lesní školka	10	17	41	0	68	588
pohřebiště II a ojedinelé hroby	3	3	12	1	19	
severovýchodní předhradí	11	6	26	3	46	1833
jižní předhradí	27	37	85	34	183	730
celkem	196	141	331	43	711	

Tab. 2: Přehled počtu pohřbených na jednotlivých pohřebištích na Pohansku.

Na pohřebišti okolo kostela byl poměr pohlaví 2:1 ve prospěch mužů. Index maskulinity (tab. 2) dosahoval extrémní hodnoty 1859. Muži nad ženami převládali ve stejném poměru též na severovýchodním předhradí, kde index maskulinity nabýval hodnoty 1833. Opačná situace se vyskytla v lesní školce, kde index maskulinity dosahoval hodnoty pouze 588. Obdobně převažovala ženská část populace nad mužskou na jižním předhradí. Index maskulinity zde dosáhl hodnoty 730. Hodnota indexu maskulinity z jižního předhradí je ovšem naprosto zavádějící a zkreslená; tento stav mohlo zapříčinit větší množství (34) koster dospělých, u nichž nebylo možné určit pohlaví standardními metodami. Ze staroslovanských pohřebišť jsou doloženy velmi rozdílné hodnoty indexu maskulinity, podobně jako na pohřebištích Pohanska. Velice nízkou hodnotu indexu maskulinity má pohřebiště v Josefově (583) (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966), o něco vyšší pak pohřebiště Mikulčice-Valy III (710) (STLOUKAL 1969), Mikulčice - XI. kostel (809) (STLOUKAL 1981) a Mikulčice-Klášteřísko (962) (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985). Prvním dvěma lokalitám odpovídají hodnoty indexu maskulinity vypočítané pro lesní školku a jižní předhradí. Extrémně vysokým hodnotám indexu maskulinity z pohřebišť okolo kostela a na severovýchodním předhradí se blíží hodnoty z pohřebišť: Mikulčice-Valy I (1708) (STLOUKAL 1964), Libice (1423) (HANÁKOVÁ 1969), Mikulčice-Valy II (1267) (STLOUKAL 1967) a Mikulčice-Valy IV (1153) (STLOUKAL 1964). Příčinu nenormálního rozložení staroslovanských populací neznáme. M. STLOUKAL (1966) vysvětluje převahu žen na pohřebišti v Josefově blízkostí mikulčického hradiště, kam odcházeli muži za vojenskou službou.

Fyzický charakter obyvatel Pohanska

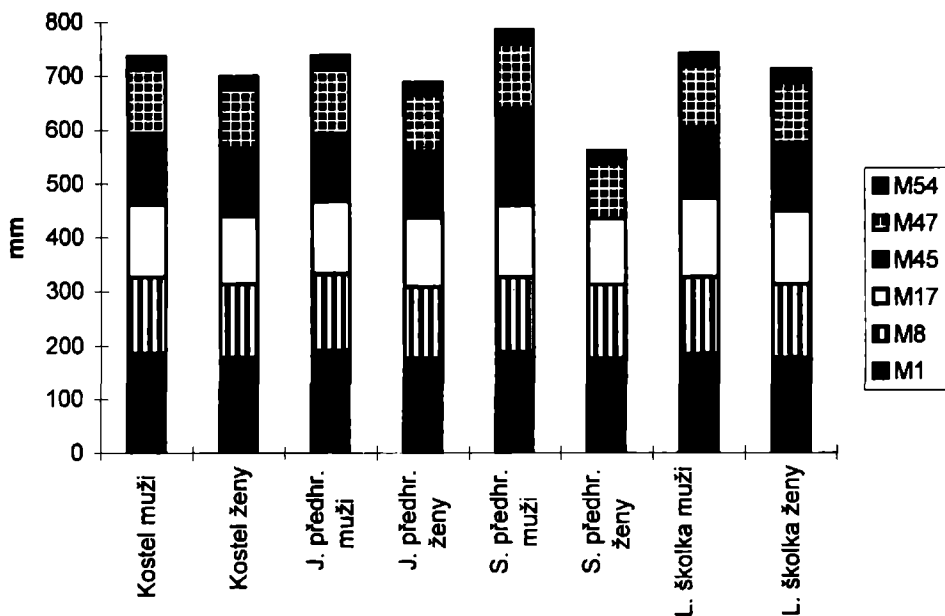
Srovnání metrických znaků (absolutních a relativních) na lebce čtyř pohřebišť na Pohansku. Již z předcházejících rozborů bylo patrné, že metrické hodnocení kosterního materiálu z Pohanska má skutečnou váhu statistické výpovědi pouze na pohřebišti okolo kostela; zde bylo objeveno nejvíce koster dobře zachovalých, na nichž bylo možné měřit větší rozsah požadovaných měř. Na ostatních pohřebištích mohly být některé míry měřeny pouze u jednoho až dvou mužů a žen, některé rozměry nebylo možno měřit vůbec. Šlo především o obličejové rozměry, jako je bizygomatická šířka, šířka kořene nosu, kapacita lebky a některé další.

Podle metrických znaků měli muži a ženy z Pohanska lebku v průměru středně dlouhou, s výjimkou mužů z jižního předhradí, kteří měli lebku dlouhou. Na všech ostatních pohřebištích byli muži i ženy mesokranní. Všichni měli lebku úzkou, s výjimkou mužů ze severovýchodního předhradí, kteří měli lebku velmi úzkou. Podle hodnot délkošířkového indexu byli muži z jižního a severovýchodního předhradí dolichokranní; na všech ostatních pohřebištích byli muži a ženy mesokranní. Výška lebky se jevila v průměru jako střední, až na muže a ženy z lesní školky, kteří měli lebku v průměru vysokou. Průměrná hodnota délko-výškového indexu lebky se od sebe téměř na všech pohřebištích lišila, a to u mužů a žen. Pohybovala se ve všech kategoriích tohoto indexu od chamaekranie po převažující hypsikranii. Těž šířkovyškový index kolísal mezi převažující metriokranii a akrokranii, s výjimkou jedné tapeinokranní ženy ze severovýchodního předhradí. Transverzální frontoparietální index nabýval u obou pohlaví hodnot eurymetopních a metriometopních.

Obličej mužů a žen byl nízký až středně vysoký. Horní obličej byl v průměru nízký. Výjimkou jsou muži ze severovýchodního předhradí, kteří měli horní obličej v průměru středně vysoký a ženy dokonce vysoký (zjištěno pouze u dvou mužů a jedné ženy). Obličejový index dosahoval na pohřebišti okolo kostela v průměru hodnot mesoprosopních, na ostatních pak nabýval hodnot silně extrémních, od hypereuryprosopie po hyperleptoprosopii. Totéž platí pro index horního obličeje, kde muži a ženy z pohřebiště okolo kostela patřili do kategorie mesenních, na zbylých pohřebištích se hodnota pohybovala od leptenních po hypereuryenních. Očnicový index ukazoval v průměru na muže a ženy se středně vysokou očnicí, vyjma lesní školky a severovýchodního předhradí, kde se u mužů a žen vyskytly očnice vysoké i nízké. Nosní index ukazoval na pohřebišti okolo kostela a v lesní školce nejčastěji na mesorrhinii. Na severovýchodním a jižním předhradí byli muži chamaerrhinní a ženy leptorrhinní.

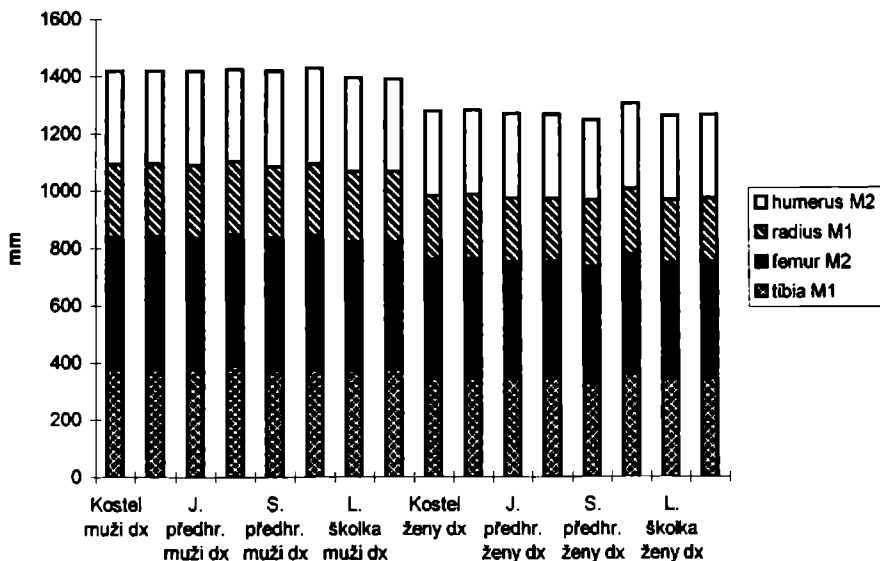
Muži a ženy měli vesměs patro krátké a středně široké až široké a nízké. Výjimkou byli muži z jižního předhradí a ženy ze severovýchodního předhradí, kteří měli patro úzké, avšak též krátké a nízké. Dolní čelist měli všichni dlouhou a úzkou. Foramen magnum pak bylo u obou pohlaví úzké na pohřebišti okolo kostela a na jižním předhradí, v lesní školce střední a na severovýchodním předhradí široké. Kapacita lebni spadala na jižním předhradí a pohřebišti okolo kostela do kategorie euenkephalních, v lesní školce byl jeden muž euenkephalní a dvě ženy aristenkephalní, na severovýchodním předhradí jsme kapacitu mozkovny změřili jen u jednoho muže, ten spadl mezi aristenkephalní jedince.

Nejvýraznější pohlavní rozdíly na lebce mužů a žen můžeme pozorovat na grafu 4. Na něm porovnáváme jednotlivé délky, šířky a výšky lebky, obyvatel Pohanska, pohřbených na čtyřech jeho pohřebištích; všímáme si též rozdílů v těchto mírách mezi muži a ženami. Ze sloupců, charakterizujících pohřebiště okolo kostela je zřejmé, že muži měli výrazně delší, širší, vyšší mozkovnu, vyšší a širší obličej i širší nos než ženy.

Graf 4: Absolutní rozměry na lebce mužů a žen z pohřebišť na Pohansku v proporčním schématu.

Srovnání metrických znaků (absolutních a relativních) na postkraniálním skeletu čtyř pohřebišť na Pohansku. Všichni měřitelní jedinci měli kost klíční na pravé a levé straně bez výjimky silnou, index zakřivení klíční kosti se pohyboval u mužů i žen v hodnotách udávaných pro evropské populace (MARTIN – SALLER 1928) s výjimkou čtyř mužů a jedné ženy z jižního předhradí, kteří měli kost klíční abnormálně silně zakřivenou a krátkou. Lopatka u mužů a jedné ženy na jižním předhradí byla dlouhá, u žen na pohřebišti kolo kostela a v lesní školce však středně dlouhá. Cavitas glenoidalis scapulae měla u všech zkoumaných jedinců ledvinovitý tvar mírně konkávní. Humerus byl v průměru na všech pohřebištech eurybrachický a ulna eurolenní. Kost křížová byla u mužů, s výjimkou severovýchodního předhradí, dlouhá a úzká, u žen byla naopak krátká a široká nebo střední. Muži měli femur bez pilasteru na severovýchodním předhradí a v lesní školce, slabý pilaster byl vyvinut u mužů na jižním předhradí a na pohřebišti okolo kostela. Slabý pilaster měly kosti stehenní žen na pohřebišti okolo kostela; na ostatních pohřebištech byly ženské kosti stehenní bez pilasteru. Horní průřez femuru měli muži bez výjimky platymerní, ženy pak hyperplatymerní, s výjimkou pohřebiště okolo kostela, kde byl platymerní. Tibia byla u mužů a žen euryknemická až mesoknemická. Muži z Pohanska měli předloktí vzhledem ke kosti pažní středně dlouhé; také ženy měly předloktí v průměru středně dlouhé, vyjma žen z lesní školky, které měly předloktí krátké. Vzhledem k tomu, že dosud nebyla vypracována u většiny indexů postkraniálního skeletu odpovídající kategorizace, sestavili jsme graf 5, na němž znázorňujeme proporce horní a dolní končetiny mužů a žen z pohřebišť na Pohansku. Z grafu 5 je patrné, že ani mezi muži ani mezi ženami na Pohansku není patrný žádný výkyv ze základního proporcionálního schématu horních a dolních končetin, které jsme zjistili na pohřebišti okolo kostela. Nepřehlédněme v této souvislosti velmi dobře patrný pohlavní rozdíl v délce dlouhých kostí mezi muži a ženami.

Graf 5: Absolutní rozměry horních a dolních končetin mužů a žen z pohřebišť na Pohansku v poročním schématu.

	pohřebiště okolo kostela				jižní předhradí			
	muži		ženy		muži		ženy	
postkranální skelet	dx	sin	dx	sin	dx	sin	dx	sin
délkotlouškový index claviculy	silná	silná	silná	silná	silná	silná	silná	silná
index příč. průřezu diaf. humeru	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.
index platolenie ulny	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.
délkošifkový index os sacrum	dolichohier.	dolichohier.	dolichohier.	dolichohier.	dolichohier.	platyhier.		
pilastrický index femuru	slabý pilaster	slabý pilaster	slabý pilaster	slabý pilaster	slabý pilaster	slabý pilaster	bez pilasteru	bez pilasteru
platymerní index femuru	platymer	platymer	platymer	platymer	platymer	platymer	hyper-platymer	hyper-platymer
index cnemicus tibie	euryknem.	euryknem.	euryknem.	euryknem.	mesoknem.	mesoknem.	euryknem.	euryknem.
	severovýchodní předhradí				lesní školka			
	muži		ženy		muži		ženy	
postkranální skelet	dx	sin	dx	sin	dx	sin	dx	sin
délkotlouškový index claviculy	silná				silná	silná	silná	silná
index příč. průřezu diaf. humeru	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.	eurybrach.
index platolenie ulny	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.	eurolen.
délkošifkový index os sacrum	hypoplatyhier				dolichohier		hypoplatyhier	
pilastrický index femuru	bez pilasteru	bez pilasteru	bez pilasteru	bez pilasteru	bez pilasteru	bez pilasteru	bez pilasteru	bez pilasteru
platymerní index femuru	platymer.	platymer.	hyper-platymer.	hyper-platymer.	platymer.	platymer.	hyper-platymer.	hyper-platymer.
index cnemicus tibie	euryknem.	mesoknem.	euryknem.	mesoknem.	mesoknem.	euryknem.	euryknem.	euryknem.

Tab. 3: Kategorie vybraných indexů postkranálního skeletu mužů a žen ze čtyř pohřebišť na Pohansku, které byly nejfrekventovanější a v nichž se zpravidla nacházel průměr pro daný znak.

Výška postavy

Největší výšky postavy dosahovali muži pohřbení okolo kostela, kteří v průměru převyšovali muže z lesní školky a obou předhradí o 2 až 3 cm; v průměru byli vysocí. Muži z lesní školky, severovýchodního a jižního předhradí byli v průměru vysocí nadstředně (tab. 4).

	muži	ženy
pohřebiště kolem kostela	171,4	158,8
severovýchodní předhradí	169,4	158,4
lesní školka	168,1	157,0
jižní předhradí	169,3	157,4

Tab. 4: Průměrná výška mužů a žen z Pohanska.

Ve srovnání s muži z mikulčických pohřebišť – Valy I – 168,5 cm, Valy II – 168,5 cm, Valy III – 167,6 cm, Valy IV – 169,3 cm (STLOUKAL 1964–1969), Klášteřisko – 168,8 cm (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985), XI. kostel 170,6 cm (STLOUKAL 1981), Josefova – 166,3 cm (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966) a Libice – 168,5 cm (HANÁKOVÁ 1969) – se muži z pohřebiště okolo kostela na Pohansku svou výškou postavy přibližovali mužům z mikulčického pohřebiště kolem XI. kostela. Muži z ostatních pohřebišť na Pohansku se podle své tělesné výšky zařazovali do průměru staroslovanských populací.

Ženy na všech čtyřech pohřebišťích byly bez rozdílu v průměru nadstředně vysoké (tab. 4). Svou výškou postavy se nelišily od výšky postavy žen z jiných staroslovanských pohřebišť: Mikulčice-Valy I – 157,6 cm (STLOUKAL 1964), Mikulčice-Valy II – 156,5 cm (STLOUKAL 1967), Mikulčice-Valy III – 156 cm (STLOUKAL 1969), Mikulčice-Valy IV – 156,8 cm (STLOUKAL 1964), Mikulčice-Klášteřisko 160,7 cm (STLOUKAL – HANÁKOVÁ 1985), Mikulčice - XI. kostel 161,1 cm (STLOUKAL 1981), Josefov 154 cm (HANÁKOVÁ – STLOUKAL 1966) a Libice 155,9 cm (HANÁKOVÁ 1969).

Poznámka: I když jsme k výpočtu výšky postavy použili odlišnou metodiku než autoři jiných prací o staroslovanských populacích, můžeme říci, že výška postavy obyvatel Pohanska se nijak významně nelišila od výšky postavy jiných staroslovanských populací.

Pohansko mezi staroslovanskými lokalitami

Jaký vztah zaujímají obyvatelé Pohanska k obyvatelům jiných slovanských sídlišť? Otázka, na níž dává díky rozvoji statistických metod a počítačových programů uspokojivé odpovědi zejména shluková analýza. Náš široce pojatý výzkum, zahrnující vedle lebky zejména postkranialní skelet, neměl – pokud jde o postkranialní skelet – žel předchůdce. Proto jsme ke shlukové analýze byli nuceni použít výlučně absolutní metrické znaky měřené na lebce, na něž byla v minulosti převážně soustředěna pozornost; do shlukové analýzy jsme nezahrnuli výšku těla, protože byla vypočítána, nikoli změřena. V prvním kroku jsme vybrali dostupné údaje z pohřebišť z velkomoravského období, která jsou datovaná do 9. až 11. století z Čech a Moravy. Jejich výčet spolu s použitými mírami uvádíme v tab. 5 a 6. Ve druhém kroku jsme porovnali výše uvedené staroslovanské lokality z Čech a Moravy s některými staroslovanskými lokalitami mimo naše území, zejména s ruskými, jugoslávskými, polskými, rakouskými a německými, které jsou datovány do 6. až 14. století. Protože jsme v literatuře našli jen data o lebkách mužských, ženy tímto způsobem neporovnáváme. Výsledky shlukové analýzy (Single linkage) jsou graficky ztvárněny na grafech 6, 7 a 8.

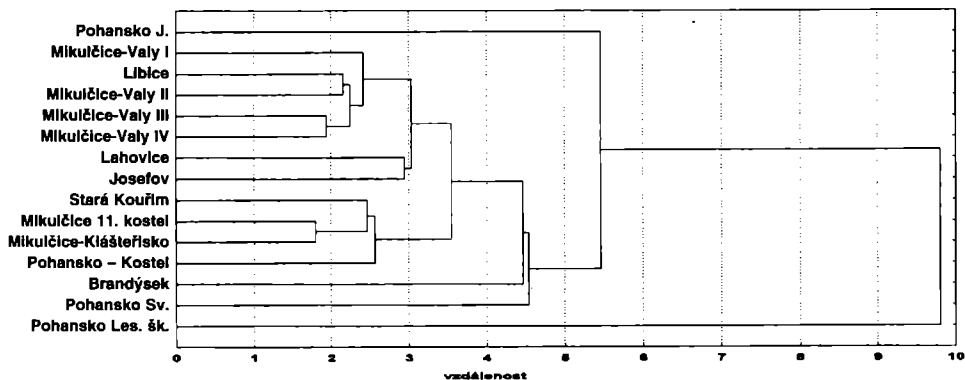
Rozměr č. (Martin-Knussmann 1988)	M1	M8	M17	M48	M52	M54	M55
Lahovice – (Chochol 1973)	187,4	139,4	136,7	70,7	32,9	24,8	50,5
Brandýsek – (Chochol – Palečková 1961)	182,3	141,5	135,6	66,5	31,4	23,5	48,9
St. Kouřim – (Chochol – Blajerová – Palečková 1960)	184,7	139,4	136,7	69,0	33,5	23,4	49,6
Mikulčice – XI. kostel – (Stloukal 1981)	185,2	140,5	136,3	68,3	33,0	25,3	49,9
Libice – (Hanáková 1969)	189,3	141,8	136,9	71,2	33,5	24,9	51,8
Mikulčice-Klášteřísko – (Stloukal-Hanáková 1985)	185,2	140,6	137,4	68,7	31,7	25,2	49,5
Mikulčice-Valy I – (Stloukal 1963)	186,1	143,8	136,7	70,7	33,2	24,6	51,9
Mikulčice-Valy III – (Stloukal 1969)	186,5	141,8	136,5	72,3	34,3	25,1	52,4
Mikulčice-Valy IV – (Stloukal 1964)	186,5	142,0	136,9	71,0	33,7	25,4	51,2
Mikulčice-Valy II – (Stloukal 1967)	188,4	142,4	137,2	72,7	33,9	25,6	52,5
Josefov – (Hanáková – Stloukal 1966)	188,6	137,8	137,1	72,3	33,0	25,5	51,7
Pohansko – jižní předhradí	190,6	141,4	136,0	65,0	33,0	25,8	50,7
Pohansko – pohřebiště okolo kostela	186,1	140,6	135,2	67,4	32,3	24,7	51,6
Pohansko – severovýchodní předhradí	188,2	137,3	134,0	72,0	32,0	28,0	53,5
Pohansko – lesní školka	184,8	141,0	146,0	64,5	30,7	23,8	48,4

Tab.5: Lebeční rozměry mužů ze staroslovanských lokalit 9.–11. stol. použité pro shlukovou analýzu.

Rozměr č. (Martin-Knussmann 1988)	M1	M8	M17	M48	M52	M54	M55
Lahovice – (Chochol 1973)	180,2	135,0	131,0	65,9	32,5	24,0	47,6
Brandýsek – (Chochol – Palečková 1961)	182,3	140,0	132,7	66,5	32,8	24,2	48,5
St. Kouřim – (Chochol – Blajerová – Palečková 1960)	179,6	137,8	129,8	66,0	32,6	23,8	47,4
Mikulčice – XI. kostel – (Stloukal 1981)	179,5	135,8	132,0	65,8	34,4	24,7	49,0
Libice – (Hanáková 1969)	181,0	138,6	132,1	66,3	32,6	24,1	48,2
Mikulčice-Klášteřísko – (Stloukal-Hanáková 1985)	178,6	135,8	130,9	64,4	32,3	24,3	47,6
Mikulčice-Valy I – (Stloukal 1963)	178,6	139,1	132,2	78,4	33,5	23,5	50,5
Mikulčice-Valy III – (Stloukal 1969)	179,5	138,5	133,0	67,9	32,7	25,3	49,1
Mikulčice-Valy IV – (Stloukal 1964)	176,8	137,4	130,1	66,6	32,4	24,0	47,6
Mikulčice-Valy II – (Stloukal 1967)	179,9	139,5	131,5	67,3	33,1	24,7	49,1
Josefov – (Hanáková – Stloukal 1966)	178,4	133,6	129,8	63,9	32,3	24,3	47,0
Pohansko – jižní předhradí	176,4	131,8	128,4	61,0	32,0	24,0	48,5
Pohansko – pohřebiště okolo kostela	177,5	135,9	127,6	63,6	32,5	24,4	49,7
Pohansko – severovýchodní předhradí	176,3	136,7	122,0	60,0	35,0	22,0	48,0
Pohansko – lesní školka	175,8	136,5	136,2	62,2	31,2	24,0	46,8

Tab. 6: Lebeční rozměry žen ze staroslovanských lokalit 9.–11. stol. použité pro shlukovou analýzu.

Na grafu 6 lze sledovat lebeční rozměry mužů z patnácti staroslovanských lokalit. Shluková analýza zde vytvořila v závěrečné fázi tři větší shluky. První shluk sestává ze čtyř lokalit datovaných do 9. stol. Tvoří jej Mikulčice-Valy I, II, III, IV a Libice, která je datovaná do 9. až 10. stol. S tímto shlukem se spojuje druhý shluk tvořený dvěma lokalitami: Lahovicemi (9.–11. stol.) a Josefovem (9.–10. stol.). Třetí shluk sestává ze čtyř lokalit: Mikulčic-XI. kostela (9. stol.), Mikulčic-Klášteříska (9.–11. stol.), které jsou si nejbližší, na ně se ve větší vzdálenosti napojují Stará Kouřim (9.–10. stol.) a pohřebiště Pohansko-okolo kostela (9.–10. stol.).

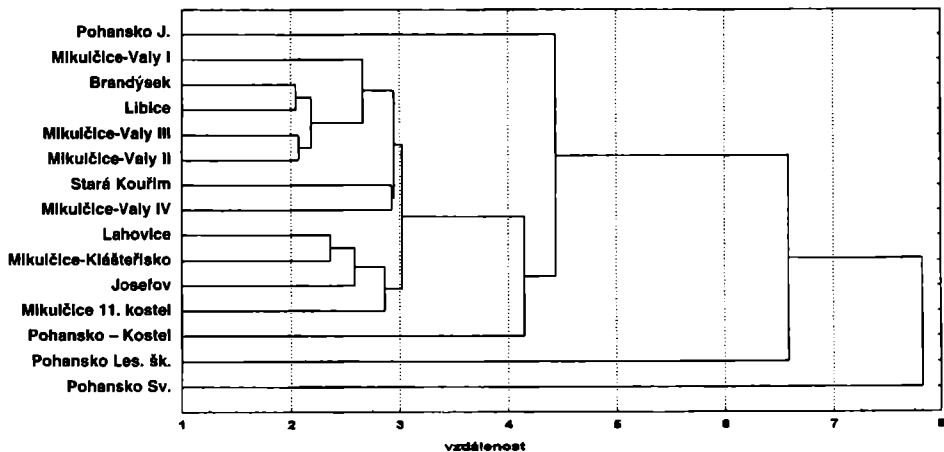

Graf 6: Porovnání lebečních rozměrů mužů mezi staroslovanskými lokalitami z 9.–11. století pomocí shlukové analýzy (Single linkage).

Samostatné větve vůči těmto třem shlukům představují Brandýsek u Slaného (10. stol.) a severovýchodní předhradí na Pohansku (9.–10. stol.). Úplně mimo stojí jižní předhradí (8.–9. stol.) a lesní školka (9. stol.) na Pohansku.

Na druhém grafu 7 uvádíme výsledky shlukové analýzy na podkladě stejných absolutních znaků lebky žen z předchozích staroslovanských lokalit. V případě žen shluková analýza vytvořila rovněž tři shluky, avšak poněkud jiného složení. První shluk tvoří pět lokalit: Mikulčice-Valy III (9. stol.) a Mikulčice-Valy II (9. stol.), které jsou ze stejného časového období, spojené na stejné úrovni s Brandýskem u Slaného (10. stol.) a Libicí (9.–10. stol.); k nim se potom, ale již na větší vzdálenosti připojují Mikulčice-Valy I (9. stol.). Druhý shluk je tvořen pouze dvěma lokalitami – Starou Kouřimí (9.–10. stol.) a mikulčickými Valy IV (9. stol.). Ke spojení prvních dvou shluků je přiřazen třetí shluk, složený ze čtyř lokalit: Lahovice (9.–11. stol.), Mikulčice-Klášteřsko (9.–11. stol.), které jsou od sebe nejméně vzdáleny, k nim se řadí ve větší vzdálenosti Josefov (9.–10. stol.) a ještě vzdálenější Mikulčice XI. kostel. Zbývající lokality již nevytvářejí shluky, pouze se volně řetězí jedna za druhou. Jsou to: pohřebiště okolo kostela na Pohansku (9.–10. stol.), na ně se váže velice vzdáleně jižní předhradí (8.–9. stol.) a nakonec lesní školka (9. stol.). Jako poslední se z největší vzdálenosti připojuje severovýchodní předhradí (9.–10. stol.).

Pohřebiště okolo kostela na Pohansku patří se 412 kostrami mezi největší staroslovanská pohřebiště vůbec. Při metrické analýze jsme mohli studovat jednotlivé rozměry více než 100 mužů a 50 žen. Podívejme se nyní na jeho postavení v rámci staroslovanských souborů z 9.–11. století. Muži z pohřebiště okolo kostela jsou dosti těsně spojeni s muži z Mikulčice-Klášteřska a od XI. kostela žijícími v časovém horizontu 9. století, ačkoli lokalita Mikulčice-Klášteřsko pokrývá časový úsek 9.–10. století. U žen byla situace poněkud jiná. Ženy z pohřebiště okolo kostela na Pohansku byly ženám ze všech porovnávaných lokalit poměrně vzdálené; přitom se postupně napojovaly na složité shluky zahrnující všechna porovnávaná pohřebiště (Mikulčice Valy I–IV, Mikulčice-Klášteřsko, Mikulčice - XI. kostel, Josefov, Lahovice, Brandýsek u Slaného, Libice, Stará Kouřim). Muži a ženy ze zbylých tří pohřebišť na Pohansku vykazovali extrémní hodnoty absolutních měr, na jejichž základě je klastrová analýza vyřadila na okraj jako nejméně podobné všem lokalitám. Tento výsledek nás nepřekvapil, neboť malý počet hodnocených jedinců obou pohlaví na těchto lokalitách (1 až 10 jedinců) mohl tvořit výšek extrémních hodnot.

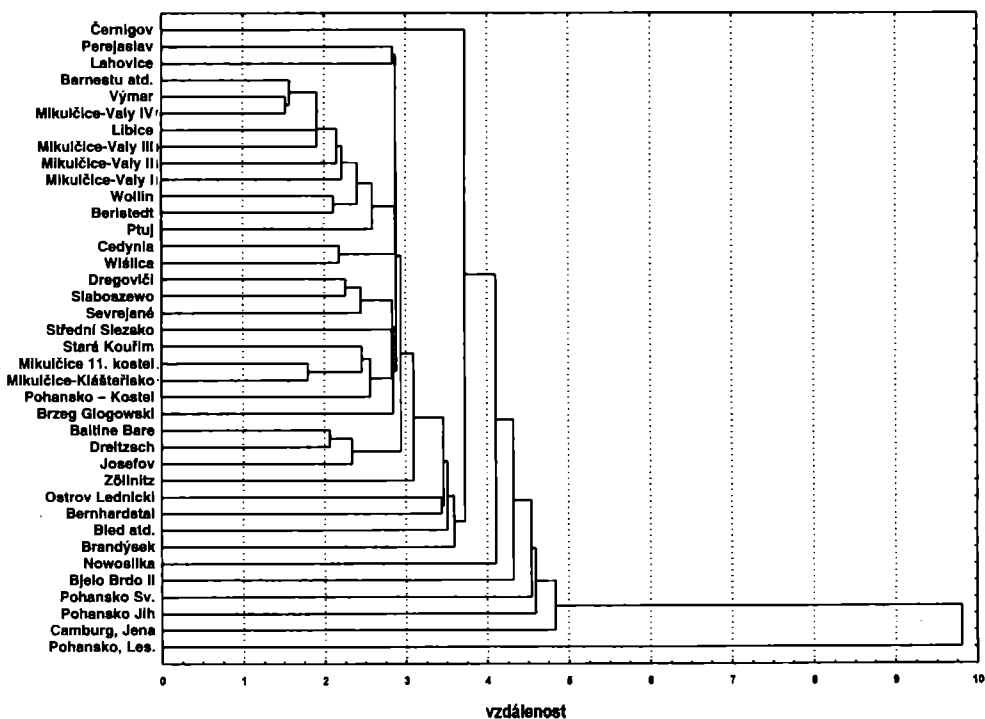
Graf 7: Porovnání lebečních rozměrů žen mezi staroslovanskými lokalitami z 9.–11. stol. pomocí shlukové analýzy (Single linkage).

Podobnost staroslovanských populací z 9.–10. století na Moravě studovali též O. SOUDSKÝ a M. STLOUKAL (1987). Diskriminační analýzou porovnávali některé lebeční rozměry a indexy mužů a žen z Mikulčic, Josefova a Velkých Bílovic. Dospěli k závěru, že mladší lokality jsou vzdálenější, tj. méně podobné lokalitám starším, a že mikulčické „městské“ ženy se více lišily od žen „venkovských“, než tomu bylo u mužů. Naše závěry plynoucí ze shlukové analýzy se v tomto směru poněkud liší. Lokality datované do 9. až 11. stol. tvoří shluky spolu s lokalitami datovanými do 9. až 10. stol. Dále jsme zjistili, že ženy ze sídliště „městského“ typu se nelišily od žen ze sídliště „venkovského“ typu. U mužů tomu však bylo jinak. Muži z „městských“ sídlišť si byli podobnější (viz např. první shluk; graf 6).

Shlukovou analýzu na pohanském materiálu provedli též L. DOHNALÍKOVÁ a V. NOVOTNÝ (1996). L. Dohnalíková ve své diplomové práci porovnávala pomocí čtyř rozměrů lebečních (M1, M8, M9 a M17) mužů a žen z pohřebiště okolo kostela s 11 slovanskými lokalitami Čech a Moravy datovanými do 9. až 12. století a současnou populací z třicátých let 20. století. Její závěry jsou poněkud odlišné: muži z Pohanska – pohřebiště okolo kostela jsou podle čtyř znaků mozkovny nejpodobnější mužům z Mikulčic-Valů IV a mužům z libického hradiště, ženy z pohřebiště okolo kostela na Pohansku jsou nejpodobnější ženám z pohřebiště Mikulčice-Valy IV. Odlišnosti ve výsledcích mohou mít několikerou příčinu – specifický výběr metrických údajů na mozkovně, ale také použití jiné shlukovací metody (Complete linkage), případně zařazením některých jiných lokalit do shlukové analýzy.

Na závěr této stati porovnáme lebky mužů ze staroslovanských lokalit Evropy. K tomuto účelu jsme použili studii německých autorů F. W. RÖSING a I. SCHWIDETZKY (1977), v níž porovnávali shlukovou analýzou populace různého etnického složení z území Evropy, západní Asie a severní Afriky. Vybrali jsme z této studie 34 souborů a na podkladě sedmi lebečních rozměrů (M1, M8, M17, M48, M52, M54, M55) jsme provedli shlukovou analýzu (graf 8). Na první pohled je zřejmé, že mužská staroslovanská populace z 9.–11. století měla na území České republiky poměrně homogenní charakter, soudě z toho, že většina lokalit z našeho území byla zařazena do společných shluků. Byla spojena tři pohřebiště

v Mikulčicích-Valy I–III s Libicí. K tomuto shluku se připojilo na větší vzdálenosti mikulčické pohřebiště Valy IV, spojené do jednoho shluku s lokalitami Barnestu (Rusko) a Výmarem (Německo). Druhý samostatný shluk lokalit z území České republiky tvoří mikulčické lokality XI. kostel a Klášterisko společně se Starou Kouřimí a pohřebištěm okolo kostela z Pohanska. Ostatní české a moravské lokality (Lahovice, Josefov a Brandýsek) jsou přiřazeny k staroslovanským pohřebištím z evropských států. Jako nejextrémnější a nejvzdálenější všem lokalitám jsou zařazena tři pohřebiště; dvě z Pohanska – jižní a severovýchodní předhradí, a soubor ze dvou německých pohřebišť Camburgu a Jeny; lesní školka se diametrálně odlišuje od všech srovnávaných. Zajímavé je, že lokality v sousedních zemích na našem grafu netvořily společné shluky (shlucovaly se s lokalitami z jiných zemí) vyjma dvou polských lokalit Cedynia a Wiślica. Příčina může být několikerá – metodická, velký časový rozptyl v dataci spojený s následným sekulárním trendem, výměnou populací, metizací. Právě poslední důvod se nám jeví jako pravděpodobný.

Graf 8: Porovnání lebečních rozměrů mužů mezi evropskými staroslovanskými populacemi 6.–14. stol. pomocí shlukové analýzy (Single linkage).

LITERATURA

- ALEŠ, M. 1996: Populační vývoj v České republice v roce 1995 (Z roční zprávy Českého statistického úřadu), *Demografie* XXXVIII/4, 233–247.
- DOHNALÍKOVÁ, L. – NOVOTNÝ, V. 1995: Neurikranium starých Slovanů. Soudobá česká antropologie, *Sborník české společnosti antropologické* XXXVII, 19–22.
- DOSTÁL, B. 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec, *Spisy FF* č. 208. Brno.
- HANÁKOVÁ, H. – STLOUKAL, M. 1966: Staroslovanské pohřebiště v Josefově. Antropologický rozbor. *Rozpravy Československé akademie věd, řada věd společenských* 76/9, 3–57. Praha.
- HANÁKOVÁ, H. 1969: Eine anthropologische Analyse der slawischen Skelette aus dem Burgwall von Libice nad Cidlinou, *Anthropologie* 7, 3–30.
- 1971: Die slawische Begräbnisstätte aus Bilina – anthropologische Analyse, *Anthropologie* IX/2–3, 111–125.
- HANÁKOVÁ, H. – STLOUKAL, M. 1986: Altslawische Skelette aus dem Gräberfeld in Holubice VI, *Anthropologie* XXIV/2–3, 147–157.
- CHOCHOL, J. 1973: Antropologie staroslovanské skupiny z Lahovic u Prahy, *PA* LXIV, 393–462.
- KALOUSEK, F. 1971: Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela, *Spisy FF* č. 169. Brno.
- MARTIN, R. – KNUSSMANN, R. 1988: *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen* (4. Auflage des Lehrbuchs der Anthropologie begründet von Rudolf Martin), Band I und II. Stuttgart – Jena – New York.
- MARTIN, R. – SALLER, K. 1928: *Lehrbuch der Anthropologie. Band 2: Kraniologie, Osteologie.* Jena.
- NOVOTNÝ, V. 1981: Pohlavní rozdíly a identifikace pohlaví pánevní kosti, (rkp. nepubl. disertační práce, ulož. na LF MU) Brno, Masarykova Univerzita.
- NOVOTNÝ, V. – MALINOVSKÝ, L. jr. 1985: Determination of Sex from the Talus and Calcaneus. *Scripta medica* 58/7, 437.
- NOVOTNÝ, V. – ISCAN, Y. M. 1991: Sex determination from the skull using morphoscopic and morphometric characteristics. In: *Craniofacial identification.* M.Y. Iscan and R. Helmer (eds.). New York: John Wiley and Sons Inc.
- RÖSING, F. W. – SCHWIDETZKI, I. 1977: Vergleichende statistische Untersuchungen zur Anthropologie des frühen Mittelalters (500–1000), *Homo* 28/2, 65–115.
- SJOVOD T. 1990: Estimation of Stature from Long Bones Utilizing the Line of Organic Correlation, *Hum. Evol.* 5, 431–447.
- SOUDSKÝ, O. – STLOUKAL, M. 1987: Computer Comparison of Several old Slavonic Populations, *SbNM* XLIII, řada B, 122–130.
- STLOUKAL, M. 1974: Antropologický materiál z Velkých Hostěrádek. In: Ludikovský K. – Snášil, R., *Mladohradištní kostrové pohřebiště ve Velkých Hostěrádkách (okr. Břeclav)*, *StAÚ* Brno II/4, 75–98. Praha.
- STLOUKAL, M. 1981: Pohřebiště kolem 11. kostela na hradišti „Valy“ u Mikulčic, *PA* LXXII, 459–491.
- STLOUKAL, M. – VYHNÁNEK, L. 1976: *Slované z velkomoravských Mikulčic.* Praha.
- STLOUKAL, M. – HANÁKOVÁ, H. 1985: Antropologický materiál z pohřebiště Mikulčice – Klášteřisko, *PA* LXXVI, 540–588.
- VIGNATIOVÁ, J. 1992: Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí, *Spisy FF* č. 291. Brno.

Anthropologische Charakteristik der altslawischen Bevölkerung des Burgwalles Pohansko bei Břeclav

In der vorliegenden Studie werden die Ergebnisse der anthropologischen Untersuchung des Skelettmaterials, das in den Jahren 1959 bis 1984 auf einigen Gräberfeldern des slawischen Pohansko bei Břeclav/Lundenburg (Tschechische Republik) ausgegraben wurde, präsentiert. Es handelte sich um das Gräberfeld um die Kirche, die Lokalität Waldbaumschule (Lesní školka), das Gräberfeld II und vereinzelt Gräber und die nordöstliche und südliche Vorburg; die alle in das 8.–10. Jh. n. Chr. datiert werden.

Insgesamt wurden 711 Skelette untersucht, von denen 196 als männlich, 141 als weiblich und 331 als kindlich identifiziert wurden. Bei 43 Skeletten blieb das Geschlecht ungeklärt.

Anhand der Diagnose des Geschlechtes und des Alters verfolgte man die demographische Struktur einzelner Gräberfelder. Aufgrund einiger Maße des Schädels und der Maße am postkranialen Skelett analysierten wir den typischen Charakter der slawischen Bevölkerung aus vier Gräberfeldern Pohanskos – dem Gräberfeld bei der Kirche, der Waldbaumschule und der nordöstlichen und südlichen Vorburg. Der physische Charakter wurde mit jenem der Bevölkerung einiger altslawischer Lokalitäten aus unserem Gebiet, die in das 9.–11. Jh. datiert sind, und weiters mit der Bevölkerung einiger altslawischer Lokalitäten aus den Nachbarländern in Europa, datiert in das 6.–14. Jh., verglichen.

Abbildungen

Graph 1: Altersstruktur der Kinder aus den Gräberfeldern Pohanskos.

Graph 2: Altersstruktur der Männer aus den Gräberfeldern Pohanskos.

Graph 3: Altersstruktur der Frauen aus den Gräberfeldern Pohanskos.

Graph 4: Absolute Schädelmaße der Männer und Frauen aus den Gräberfeldern in Pohansko im Proportionsschema.

Graph 5: Absolute Maße der oberen und unteren Extremitäten der Männer und Frauen aus den Gräberfeldern in Pohansko im Proportionsschema.

Graph 6: Vergleich der Schädelmaße der Männer aus den altslawischen Lokalitäten aus dem 9.–11. Jh. mit Hilfe der Clusteranalyse (Single linkage).

Graph 7: Vergleich der Schädelmaße der Frauen aus den altslawischen Lokalitäten aus dem 9.–11. Jh. mit Hilfe der Clusteranalyse (Single linkage).

Graph 8: Vergleich der Schädelmaße der Männer aus den europäischen altslawischen Populationen des 6.–14. Jh. mit Hilfe der Clusteranalyse (Single linkage).

Tab. 1: Durchschnittliches Alter der Männer, Frauen und Kinder auf den Gräberfeldern in Pohansko (in Jahren).

Tab. 2: Übersicht der Anzahl der bestatteten Individuen auf den einzelnen Gräberfeldern in Pohansko.

Tab. 3: Kategorien ausgewählter Indizes des postkranialen Skelettes der Männer und Frauen aus den vier Gräberfeldern in Pohansko, die am häufigsten waren und in denen zumeist der Durchschnitt für das gegebene Merkmal auftrat.

Tab. 4: Durchschnittliche Größe der Männer und Frauen aus Pohansko.

Tab. 5: Schädelmaße der Männer aus den altslawischen Lokalitäten des 9.–11. Jh., die für die Clusteranalyse verwendet wurden.

Tab. 6: Schädelmaße der Frauen aus den altslawischen Lokalitäten des 9.–11. Jh., die für die Clusteranalyse verwendet wurden.

